

ODD EIKEN:

Kunskap till låns?

Den socialdemokratiska skolpolitiken har strävat efter så mycket att man misslyckats med det viktigaste – att förmedla kunskaper. Skolan har förlorat sin själ då den blivit ett politiskt laboratorium.

Varje dröm om det ideologiskt rationella, centraliserade och planerade samhället leder obönhörligen till ett bryskt uppvaknande till ett system med byråkrati, orimliga prioriteringar och förlorade värden. Skolboken som inte finns är bara ännu ett monument över detta.

Civilekonom Odd Eiken är moderat skolpolitiker i Stockholm.

Det finns en historia som brukar cirkulera bland landets lärare på suddiga fotokopior. Historien berättar om fyra exempel ur skolornas lärobok i matematik, under fyra decennier och fyra pedagogiska eror:

År 1950

En bonde säljer en säck potatis för 20 kr. Framställningskostnaderna är $\frac{4}{5}$ av priset. Hur stor blir vinsten?

År 1960

En bonde säljer en säck potatis för 20 kr. Framställningskostnaderna är 16 kr. Var snäll och räkna ut vinsten.

År 1970

En bonde säljer en mängd potatis (A) för en mängd pengar (B). B är mängden av alla delar B för vilka gäller: B är en krona. I streckmängdsform måste du för mängden B göra tjugo små streck (//////////), ett för varje krona. Mängden av framställningskostnaderna (C) är sexton små streck. Rita bilden av mängden C som en delmängd av mängden B och ange resultatmängden (D) som ger svaret på frågan: Vilken storlek har vinstmängden?

År 1980

En bonde säljer en säck potatis för 20 kr. Framställningskostnaderna är $\frac{4}{5}$ därav, vilket är 16 kr. Vinsten uppgår till $\frac{1}{5}$, lika med 4 kr. Stryk under ordet "potatis" och diskutera med Din kamrat.

Jag gick i skolan år 1970, och tillbringade tre års matematikundervisning åt ett pedagogiskt experiment som gick ut på att dela in fiskar och äpplen i femmängder. Jag kan intyga att i vart fall beskrivningen av 1970 innehåller flera korn av sanning.

Beskrivningen av 80-talet är kanske inte fullt så träffande. Åtminstone är det tveksamt om det stämmer år 1987, och det av två skäl.

För det första har högervågen börjat sätta sina spår i skolorna. Förr hette det att den gamla stammen lärare skulle behöva dö ut, för att den nya skolan skulle bli verklighet. Men den nya lärargenerationen har gått i 1970-talets kravlösa skola. Deras egna erfarenheter har gjort dem till hårda motståndare till kravlöshet. På många håll är nog kunskapskraven högre än för 15 år sedan. I huvudsak beror det inte på att regeringen eller Skolöverstyrelsen ändrat övertygelse, utan snarare på att lärare, föräldrar och elever dragit slutsatser av dyrköpta erfarenheter.

Böckernas uttåg ur skolan

Det andra skälet till att historien om läroböckerna kanske inte gäller år 1987 är att det är långt ifrån givet att det ens finns några läroböcker längre.

Under de stora "skolreformernas" och de pedagogiska experimentens tid blev kunskaper och kunskapsskola skällsord. Följaktligen nedprioriterades läroböckerna — själva symbolen för kunskapsskolan. På många områden fick stenciler och andra medier ersätta läroböcker. Vi som varit med om det, minns studietekniken man lärde sig. En snabb koll i stencilen vilka frågor som skall besvaras, en ursinnig jakt i böckerna efter svaren, och därefter kunde återstoden av lektionen för självstudier ägnas åt lättisam konversation.

Numer är skolböcker sällan läroböcker. Det är antigen arbetsböcker, det som lärarkåren uppgivet kallar fylleriböcker, med lika mycket streckade rader som text.

Eller så har böckerna blivit referensmaterial som lånas ut och samlas in. Ofta nog samlas de in redan efter lektionen, inför risken att de eljest stjäls hem. Ordningen är närmast symbolisk för nedmontering: källan till kunskap är bara till låns. Och efter lektionens slut samlas kunskapen in, inför risken att kunskapen annars behålls.

Följden har blivit en ond cirkel. Kommunernas minskade inköp har medfört att läroböckernas upplagor har sjunkit, och produktionskostnaderna dramatiskt har stigit. Under 1980-talet har priserna på läroböcker stigit med 135 procent. Läromedelskontot har exempelvis i Stockholm under samma period bara stigit med 30 procent.

En enkät från Stockholms skolor visar hur långt det har gått. Xeroxkopior får ersätta skolböckerna. Kopieringskostnaderna uppgår till mer än en tiondel av läromedelskontot. Eftersom det är så få böcker, stiger kostnaderna för stenciler snabbt, vilket minskar utrymmet för att köpa böcker. Moment 22 upphör inte att fascinera den som söker förstå kommunalpolitiken.

I enkäten berättar en skola att inga böcker får behållas under lågstadiet och mellanstadiet. En annan skola rapporterar att i svenska används överhuvudtaget ingen lärobok, "man får ju inte så stort utbyte av ett läromedel som många invandrarbarn ändå inte förstår". Flera skolor har slopat Psalmboken, eftersom så få förstår språket. (Därmed har vi kanske sett den sista generationen "Trygga räkor".) Och en skola har ersatt engelskböcker med en dramapedagog. Så kan uppräknningen fortsätta. Det finns variationer mellan skolor och kommuner, men tendensen är densamma. Den egna ägan-

des skolboken håller på att bli hopplöst omodern.

För oss som är lekmän i skolpolitikens högre höjder är allt detta svårt att begripa. Från djupet av vår okunnighet tänker vi ungefär så här: Om man vore exempelvis missionär, och fick uppdraget att anordna en skola, så vore tre saker nödvändiga. Ett hus att vara i, en bok med kunskaper och en lärare att lära ut dem. Mycket annat skulle naturligtvis göra uppgiften lättare och undervisningen bättre, men ovillkorligen nödvändiga är bara dessa tre; en bok, ett hus en lärare.

Ett politiskt laboratorium

1987 års svenska skola är den dyraste skolan i världen. Vi satsar 7 procent av BNP på skolan, mot 4-5 procent i länder som Schweiz, USA och Canada. Likväl kommer de ständiga larmrapporterna om att husen förfaller, lektionerna inte alltid har lärare, och att böcker inte ryms i budgeten. Om världens dyraste skola inte har pengar till det viktigaste, vart går anslagen då?

De avskaffade skolböckerna är i sig en allvarlig fråga. Men det kan också illustrera två fenomen av mer allmän betydelse. Ett som hänger samman med de politiska ambitionerna på skolans område, och politikens sätt att fungera och ett som rör den svenska modellens kris.

Det första fenomenet handlar om skolan som politiskt laboratorium.

Vid 1975 års socialdemokratiska partikongress konstaterade Lena Hjelm-Walén att:

”dagens skola i hög utsträckning präglas av ett klassiskt kunskapsförmedlande, som

ärvt från skolsystem till skolsystem och som utformats ifrån värderingar från ett annat samhällssystem än vårt.”

Citatet är typiskt för sin tid och sitt ursprung. Skolan har alltid varit en symbolfråga för socialdemokratin. Här har symbolerna för det samhälle man ville avskaffa varit tydliga, och det var med skolan ”den nya människan för det nya samhället” skulle skapas. ”Skolan skall vara den spjutspets som formar den socialistiska människan”, sade Ingvar Carlsson vid den tid då ambitionerna var som yvigast.

Visst går det att förstå att skolans kulturevolution fick sådant symbolvärde för en socialdemokrat med flammande visioner. Men samtidigt är det lätt att konstatera skadorna.

Mer än andra områden har skolan fått vara ett politiskt laboratorium. Som glada teknologer med examensarbete har socialdemokratiska visionärer gett sig i kast med att konstruera apparaten skolan, lyckligt ohämmade av vad som varit och funnits. Och i än högre grad än andra områden är den inställningen farlig när det handlar om skolan.

Skolan har en själ

Den gamla konservativa käpphästen om att förändra för att bevara, och att förändra med ödmjukhet och respekt för tidigare generationers kunskaper även om man inte tycker sig se dess värde, är speciellt klok när det gäller skolan. Ty skolan tillhör den kategori politiska frågor som har en själ. Där den självsäkra rationalismen inte räcker, utan det finns en sanning som rationella modellbyggen inte kan förklara och förstå, men väl förstöra.

Skolan är länken mellan generationerna. Värde av att kunna läsa, förstå och känna till det som föräldrarna och farföräldrarna läste och kände är svårt att mäta, men farligt att förringa. Värde av "Dikt och tanke", "Bergvalls ordlista", kartboken, Psalmboken och alla de andra böckerna, som med sina teckningar och understrykningar används och nyttjas under ett långt liv, handlar om något djupare och viktigare än bara nostalgi.

Och kanske är det just detta som är skolans djupaste men mest svårfångade sjukdomssymptom. Den har blivit själlös.

Skolboken är en illustration av just detta, genom det faktum att de försvinner och prutas bort. Men kanske också genom hur — de ännu kvarvarande — är. Många är lärarna som kan berätta hur de smugit folkskolans läsebok, Lagerlöfs geografibok eller Grimbergs historia i händerna på läströtta elever. Visst finns det fel och skrönor, och språket är kanske inte det lättaste. Men de kittlar fantasin, och väcker läshungern.

Den sociala ingenjörskonsten slog igenom även i skolan, och den har kanske gjort särskilt stor skada där. Färgen och själen fick ge vika för förment och ideologiskt färgad rationalitet. Undervisning ersattes med det mer värdeneutrala utbildning, och kunskap med orientering. Som om den enda nödvändiga kunskapen om naturvetenskapen och samhällsvetenskapen är att ha en viss orientering.

I boken "Socialismens idéhistoria" beskriver Ronny Ambjörnsson ideologin:

"Jämlikheten blir då ett planeringsinstrument. Lika enheter — lika moduler — är lättare att placera än olika, jämlika människor lättare att anpassa till en i förväg fastställd,

rationell plan. Det blir viktigare att avvisa det avvikande. Det passar inte in. Och det som inte passar in innebär ett dödligt hot för den rationella helheten. Ty det kan få denna att framstå som irrationell."

Citatet skulle kunna stå som förord i historieskrivningen över socialdemokratisk skolpolitik.

Den svenska modellens kris

Det andra fenomenet den förlorade skolboken kan illustrera handlar om den svenska modellens kris. Låt oss kalla det fenomenet att sträva efter så mycket att man misslyckas med det viktigaste. Det är vad som hänt när världens dyraste skolväsende har svårt att få pengarna att räcka till hus, lärare och böcker.

Det går att hitta många orsaker till skolans kostnadsexplosion. Fler går i skolan, och de går i skolan under en längre tid än förr. Skolan har fått nya uppgifter och nya ansvarsområden. Kostnaderna för exempelvis specialundervisning och hemspråksundervisning har ökat dramatiskt.

Att låta barnen behålla sina skolböcker handlar i Stockholms kommun om en merkostnad på i storleksordningen 10 miljoner. Det är en stor summa pengar, och inget parti med ekonomiskt ansvar har tyckt sig kunna förorda detta. Men samtidigt satsas nästan lika mycket på fritidspersonal i skolan. 8 000 elever undervisas i 60 olika hemspråk. 50 miljoner satsas på kommunal musikundervisning utanför skoltid.

Inget ont om fritidsaktiviteter, musikundervisning och hemspråk. Men antag att en folkömröstning hade anordnats bland föräldrar, där de fick svara på vilket ansvar de tyckte var först och viktigast för

skolan. Då skulle nog rejäla böcker med kunskaper komma högt. I motsats till politiker och experter har okunniga föräldrar ännu inte blivit så förblindade av träden att de inte ser skogen.

Motsvarigheterna på andra områden är många. När staten söker privata sponsorer till ett WASA-museum, uppstår frågan; om inte statens kulturmedel räcker till att bevara vår kanske viktigaste kultur-skatt, vad används det till? Från postverket kommer signalerna om att post är en omöjlig affärsidé. Bostadsförmedlingen låter meddela att de omöjligen kan ägna sig åt att förmedla bostäder till dem som vill byta sin bostad med en annan.

Den offentliga sektorn genomgår i dag en förtroendekris som inte beror på att någon ifrågasätter existensberättigande eller betydelsen av dess uppgifter. Tvärtom beror den på att så många offentliga institutioner misslyckats med det som rimligen är dess första, viktigaste och mest grundläggande uppgift.

Professor Parkinsson kan nog ge viktiga förklaringar till vad det beror på. Men politiker är inte utan skuld. Speciellt inte politiker från de partier som ständigt krävt nya och vidgade uppgifter för offentliga sektorn.

Luttrade statsråd och finanskommunalaråd brukar påpeka hur mycket lättare det är att säga ja än nej till kravmaskiner och äskanden. Det är säkert sant. Men en än svårare och mer sällsynt konst är att säga att ett är viktigare än något annat.

Resultatet har blivit ett "double-speak", där lagarna, målformuleringarna och propositionerna formulerar en uppsjö av stolta mål och ambitioner. Någonting kommer att bli lidande, men vem vill ta på sig omaket att peka ut vad, när ödet och

Fru Fortuna kan göra det. Och när massmedia då och då riktar strålkastarljuset på det som hamnat i kläm, är det bara att be-
dyra sin okunskap och oskuld, föreslå omedelbara förstärkningsresurser. Det må vara höftledsköer, bostadsbrist eller förlorade skolböcker. För en kort stund hamnar de i rampljuset, får en speciell tilldelning varefter uppmärksamheten åter riktas på annat håll. Men problemet kommer att dyka upp igen, någon annanstans. Ty lapptäcket av omöjliga politiska ambitioner och kortsynta regleringar och insatser fungerar inte.

Bevisen för detta är många på skolans område. I en forskningsrapport från Göteborg konstateras att bara var tredje elev kände sig helt trygg när det gäller att läsa, skriva och räkna i grupp. Strömmen av efterkloka och självkritiska betraktelser från radikala skoldebattörer har varit strid. I en artikel skriver en socialdemokratisk kommunalpolitiker att han kan inte minnas att det var svällande förvaltningar, förfallna lokaler och indragna böcker de krävde på 1970-talets uppfriskande debatter i SSU.

Och säkert är han ärlig. Det var nog heller inte höftledsköer och byråkrati de drömde om när de planerade sjukvårdens socialisering och centralisering. Och inte var det fifflens och kontakternas marknad som var målet, när planekonomin skulle införas på bostadsmarknaden. Men obönhörligen leder varje dröm om det ideologiskt rationella, centraliserade och planerade samhället till ett bryskt uppvaknande till ett system med byråkrati, orimliga prioriteringar och förlorade värden. Skolboken som inte finns är bara ännu ett monument över detta.